

TEORIA NIVELURILOR NORMATIVE. O ANALIZĂ A SISTEMULUI NORMATIV AL DREPTURILOR OMULUI LA NIVEL INTERNAȚIONAL

THE THEORY OF NORMATIVE LAYERING. AN ANALYSIS OF HUMAN RIGHTS WITHIN THE INTERNATIONAL LEGAL ORDER

Drd. Lisa-Maria ACHIMESCU*

Analizarea normativității dreptului internațional nu mai constituie o preocupare fundamentală a experților secolului al XXI-lea. Cu toate acestea, observația profesorului Martti Koskenniemi, privind fragmentarea dreptului internațional, a schimbat în mod fundamental paradigma, în baza căreia analizăm problematici, precum concursul de jurisdicții, proliferarea normativă ori crearea de noi norme. Pornind de la premisa fragmentării dreptului internațional și în baza unor analize empirice proprii asupra funcționării sistemului internațional, propunem o „teorie a nivelurilor normative”, care vine pentru a da o nouă interpretare sistemului normativ internațional contemporan.

For XXIst century legal scholars, issues such are the normativity of international law no longer constitute a fundamental pillar of their analysis. Despite this, professors Martti Koskenniemi's observations regarding the fragmentation of international law have yielded a fundamental shift of paradigm with regard to how we view certain issues such as competing jurisdictions, normative proliferation or norm creation. Taking the analysis on fragmentation further and based on empirical analysis of the international normative order, we propose a “theory of normative layering” as a new means of interpreting and understanding the contemporary international normative system.

Cuvinte-cheie: niveluri normative; complexe normative; regim de tip enclavă.

Keywords: *normative layers; normative complex; self-contained regimes.*

Premisele conceptuale ale existenței dreptului internațional

Dreptul internațional utilizează concepte arhetipale, laicizate până la punctul diluării conținutului acestora, precum *societate internațională, suveranitate, universalitate, folosirea forței, drepturile omului*. Toate aceste concepte, fundamentale analizării oricărui sistem normativ, sunt tratate, în afara dialecticii filosofice a analizei juridice, într-o manieră axiomatică. Dincolo de veridicitatea științifică a conceptelor utilizate în analiza dreptului internațional, este un exercițiu necesar să analizăm aceste concepte și din perspectivă evolutivă, observând modul în care contextul sociopolitic le-a modelat, precum și schimbările survenite în percepția noastră asupra

ordinii juridice internaționale. În definirea dreptului internațional public, profesor universitar dr. Raluca Miga-Beșteliu statuează că acesta *reprezintă ansamblul de norme juridice care reglementează raporturile ce se stabilesc în cadrul societății internaționale. Societatea internațională este formată, în primul rând, din state, purtătoare de suveranitate, care își asumă, în mod nemijlocit, anumite drepturi și obligații în raporturile dintre ele*¹.

Corectitudinea definiției este incontestabilă, însă anumite precizări privind conceptele menționate sunt necesare pentru a antama o analiză reală a sistemului normativ internațional contemporan. În primul rând, este necesară o scurtă incursiune istorică, pornind de la lucrările lui Hugo Grotius, considerat părintele dreptului internațional, Pacea de la Westfalia, din 1648, și până la înființarea Ligii Națiunilor, în 1919, și la momentul 1945, care

*Universitatea București
e-mail: lisa.achimescu@gmail.com

marchează o nouă epocă a dreptului internațional, anume nașterea Organizației Națiunilor Unite.

Deși Hugo Grotius a trăit în perioada Războiului de Treizeci de Ani, acesta a murit înainte de semnarea tratatelor de pace de la Münster și Osnabrück. Cu toate acestea, ideile acestuia din lucrarea *De jure Belli ac Pacis*, privind reinterpretarea doctrinei de sorginte teologică a războiului just, au reprezentat elementele centrale în constituirea unei societăți internaționale. Hugo Grotius propunea, în cadrul accepțiunii sale asupra *jus ad bellum*, următoarele situații ca legitimând dreptul unui stat de a acționa prin folosirea forței (cauze juste):

- a) recuperarea a ceea ce se cuvine în mod legal unui stat lezat;
- b) apărarea teritoriului în cazul unui atac ori a unui atac iminent, însă cu excluderea reprimării unui atac potențial;
- c) apărarea economică a proprietății;
- d) aplicarea unor pedepse statelor agresoare².

Trebuie subliniat însă că tezele propuse de Hugo Grotius reprezintă o transpunere de tip analogie a cauzelor care ar putea determina un cetățean să declanșeze un proces în dreptul intern³, la momentul publicării lucrării *De jure Belli ac Pacis*, în 1625. De asemenea, abordarea problematicei folosirii forței este realizată din perspectiva teoriei naturaliste, care postulează existența unui drept imuabil, plasat într-un *illo tempore*, care nu își trage seva din determinismul spațio-temporal, acesta fiind consacrat prin normare, și nu creat, cum este cazul dreptului pozitiv. Astfel, din perspectiva sistemului normativ internațional de secol al XXI-lea, bazat, în principal, pe construcții de tip pozitivist, mecanismul propus de Grotius se aseamănă cel mai bine cu *normele de jus cogens*. Norma de *jus cogens* este definită, în mod indirect, în Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor, articolul 53, Tratatate în conflict, cu o normă imperativă a dreptului internațional general (*jus cogens*), – *Este nul orice tratat care, în momentul încheierii sale, este în conflict cu o normă imperativă a dreptului internațional general. În sensul prezentei Convenții, o normă a dreptului internațional general este o normă acceptată și recunoscută de comunitatea internațională a statelor în ansamblul ei, drept normă de la care nu este permisă nicio derogare și care nu poate fi modificată decât printr-o nouă normă a dreptului internațional general, având același caracter.* Deși Grotius recunoștea

posibilitatea existenței unei cauze juste de purtare a războiului, circumscrise în cadrul unei norme de drept pozitiv, acestea erau subsidiare dreptului natural, însăși validitatea normei fiind condiționată de punerea în acord cu prevederile *jus gentium*⁴. Cu toate acestea, opera lui Hugo Grotius reușește unificarea celor mai importante elemente ale doctrinei războiului just, propuse anterior de autori ca Sfântul Toma de Aquino, precum și consolidarea acestora în cadrul unui veritabil sistem normativ de tip naturalist, care consfințește reguli privind utilizarea forței în relațiile dintre state, precum și prima consacrare a *intervenției umanitare*, prin legitimarea utilizării forței împotriva acelor state care sunt responsabile de *acte violență* ori de *pervertiri ale dreptului natural*.

În anul 1648 se încheie Pacea de la Westfalia, prin semnarea Tratatului de Pace de la Múnster și a Tratatului de Pace de la Osnabrück, și este consacrată oficial trecerea de la un sistem internațional la o societate internațională. Fundamentele sistemului westfalic au pus bazele sistemului internațional modern, consacrand trei dintre principiile care ghidează dreptul internațional până în prezent:

- a) principiul suveranității;
- b) principiul egalității;
- c) principiul nonintervenției în problemele interne ale altor state.

De asemenea, din interpretarea prevederilor articolului I din Tratatul de la Múnster, care statua *că va domni o pace Creștină și Universală, precum și o perpetuă, reală și sinceră prietenie*, și a prevederilor articolului 123 din același tratat, care obliga *statul agresat*, ca înainte de a lua orice altă măsură împotriva *statului agresor*, să îl îndemne pe acesta din urmă la supunerea diferendului unui organ judiciar ori unui organ de tip arbitral (denumit în Tratat „a friendly Composition”), putem deduce o consacrare indirectă a *principiului soluționării pe cale pașnică a diferendelor internaționale*. De asemenea, deși nu își găsește o definiție expresă, articolele 123 și 124 constituie embrionul conceptului de securitate colectivă, fiind consacrată o obligație generală de garantare a celor prevăzute de tratat, precum și o garanție colectivă de apărare împotriva celui care încalcă prevederile tratatului⁵.

Putem observa cum sistemul westfalic a constituit, pentru mai bine de trei secole, matricea societății internaționale, construită în jurul conceptelor de suveranitate, de egalitate, de

nonintervenție și de soluționare pe cale pașnică a diferendelor dintre state. Chiar și în cadrul Pactului Societății Națiunilor⁶ și a Cartei Organizației Națiunilor Unite⁷, aceste principii fundamentale ale dreptului internațional își găsesc consacarea.

Este relevant să ne întrebăm dacă sistemul internațional contemporan mai poate fi considerat unul westfalic. În opinia mea, structura fundamentală pe care se clădește originea juridică internațională este de sorginte westfalică, însă aceasta și-a pierdut foarte mult din forța de odinoară. În primul rând, sistemul westfalic se bazează, din punct de vedere conceptual, pe noțiunea de suveranitate absolută, or, în contextul internațional actual, caracterizat de îndeplinirea obligațiilor în cadrul organizațiilor internaționale, precum Națiunile Unite, Uniunea Europeană ori Organizația Tratatului Atlanticului de Nord, ori a obligativității de transpunere imediată a hotărârilor organelor jurisdicționale internaționale, mai putem vorbi oare de suveranitate absolută?

Fragmentarea dreptului internațional

În prezent, *societatea internațională* a cunoscut o proliferare fără precedent a organizațiilor și a jurisdicțiilor internaționale. Probabil una dintre cele mai pertinente observații asupra sistemului normativ internațional îi aparține profesorului Martti Koskenniemi: dreptul internațional este fragmentar. În lucrarea Comisiei de Drept Internațional⁸ a Organizației Națiunilor Unite, fragmentarea este prezentată ca o consecință firească a inexistenței unui for legislativ unic la nivel global. Dincolo de existența unor instrumente cu caracter universal sau a unor norme peremptorii, sistemele normative caracterizează, în general, state ori regiuni specifice, găsindu-și determinismul în rațiuni de ordin geografic ori economic. Chiar și în cazul acelor norme cu aplicabilitate universală, observăm tendința de hiperspecializare și caracterul autonom al unor veritabile *rule complexes*⁹, precum drepturile omului, dreptul comerțului internațional, dreptul mării, dreptul Uniunii Europene ș.a.m.d. În cadrul acestor sisteme normative autonome, există jurisdicții specializate, generatoare ale unor ordini juridice distincte. Este vorba despre ceea ce este denumit în lucrarea Comisiei de drept internațional *self-contained regimes*¹⁰.

Comisia de Drept Internațional a subliniat faptul că aceste regimuri de tip enclavă nu își propun, *per*

se, să creeze sisteme disjuncte de sistemul normativ internațional, scopul lor nefiind acela de a crea sisteme proprii de drept. Autorii subliniază acest punct de vedere, prin raportare chiar la jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, care a statuat că „(...) prevederile Convenției nu pot fi privite în abstract sau în vid, în afara normelor relevante aparținând dreptului internațional, ci trebuie interpretate în acord cu caracterul de lege specială al Convenției în raport cu dreptul internațional general din care aceasta face parte”¹¹.

Altfel, apariția și specializarea unor sisteme normative în jurul unor complexe normative ori a unor regimuri de tip enclavă nu constituie, *in sine*, un aspect negativ, acestea putând contribui la uniformizarea și la fluidizarea aplicării normelor juridice. Este, spre exemplu, însăși situația Curții Europene a Drepturilor Omului, care, prin jurisprudența sa, a contribuit în mod decisiv la dezvoltarea unei culturi a drepturilor omului la nivel european, aceasta fiind considerată un garant al celui mai înalt standard recunoscut la nivel internațional în materie. În pofida acestor avantaje ale hiperspecializării normative și jurisdicționale, Comisia de Drept Internațional a punctat că:

„Rațiunea care stă la baza analizării fragmentării este aceea că emergența unor sisteme normative noi și specializate, de genul regimurilor de tip enclavă ori a sistemelor jurisdicționale bazate pe tratat, limitate din punct de vedere funcțional ori geografic, creează sincope în coerența dreptului internațional. Noile complexe normative specializate nu apar întâmplător, ci caută să răspundă unor noi necesități de ordin tehnic și funcțional. Apariția «dreptului mediului» constituie un răspuns la îngrijorarea crescândă față de starea mediului înconjurător. «Dreptul comerțului internațional» a consacrat instrumentele necesare pentru regularizarea comerțului internațional. Complexul normativ «drepturile omului» își propune să protejeze interesele individului, iar «dreptul penal internațional» dă expresie «luptei împotriva impunității». Fiecare complex normativ sau regim vine cu propriile sale principii, propria sa formă de expertiză, propriul său «ethos», care nu va semăna neapărat cu cel al unui complex normativ înrudit. «Dreptul mediului» și «dreptul comerțului internațional», de exemplu, au obiective foarte specifice, și au adesea la bază principii care pot fi divergente. Pentru ca o normă nouă să poată

fi eficientă, aceasta va include adeseori clauze sau practici, care ar putea să nu fie compatibile cu cele prevăzute de normele generale mai vechi ori cu normele aparținând altei specializări. De multe ori noile regimuri juridice sunt dezvoltate întocmai pentru a devia de la prevederile dreptului general. În momentul în care practica acestor devieri se generalizează, ordinea juridică internațională are de suferit”¹².

Dincolo de fragmentare. Teoria nivelurilor normative

Lucrarea Comisiei de Drept Internațional privind fragmentarea ne expune o analiză detaliată a sistemului normativ internațional, de la punctarea unor realități incontestabile, precum proliferarea normativă, apariția complexelor normative, a regimurilor de tip enclavă, până la relația dintre normele de *jus cogens* și obligațiile *erga omnes* în relațiile internaționale, ca instrumente în cadrul ierarhiei normelor cu potențial de a ameliora unele dintre consecințele negative ale fragmentării. Sunt de acord cu cele expuse de autori, însă nu în totalitate. Fragmentarea este un fenomen care poate fi observat prin raportare la situații comparabile. Spre exemplu, reprezintă un rezultat al fragmentării dificultatea de a pune în acord normele privind protecția sănătății cetățenilor cu normele de comerț internațional¹³. În cauza EC-Hormones, ne raportăm la doi actori internaționali, în speță Canada și Comunitățile Europene, aparținând unor sisteme normative incredibil de dezvoltate atât din punctul de vedere al drepturilor omului, cât și din punctul de vedere al comerțului internațional. Este greu de imaginat cum un stat ca Burma, stat afectat de război civil de aproape 70 de ani, ar putea să se adreseze unui Panel al Organizației Mondiale a Comerțului pentru a pune în discuție corectitudinea embargourilor economice impuse de Uniunea Europeană, deși acesta se regăsește între statele semnatare ale General Agreement on Tariffs and Trade (GATT).

Robert L. Howse și Jared M. Genser au analizat¹⁴ problematica legalității embargoului impus de Uniunea Europeană și au concluzionat că, în pofida unor potențiale încălcări ale clauzei tratamentului național și a prevederilor articolelor I, III și IX din GATT, aceste sancțiuni ar putea fi justificate, în baza Art. XX(a), ca fiind necesare pentru a proteja morala publică. Problema este mult mai spinoasă

decât atât. Dincolo de situația concretă a Burmei, trebuie să ne punem problema dacă în acele state afectate de tensiuni interne sau de război civil, embargourile economice constituie cu adevărat soluția corectă? Este adevărat, populația Burmei este supusă terorii unui regim abuziv militar, iar continuarea relațiilor economice în parametri normali ar putea favoriza traficul de armament și finanțarea războiului. Reversul medaliei este că impunerea embargourilor economice afectează tot populația, care va avea de suferit, ca urmare a izolării economice și a stagnării dezvoltării statului¹⁵. Astfel, liberalizarea comerțului contribuie la dezvoltarea relațiilor pașnice? Este corectă aprecierea filosofului Immanuel Kant, conform căreia comerțul va duce către pace? Prin raportare directă la un sistem de sorginte westfalică, precum cel în care a trăit acesta, da, afirmația este una corectă, iar bătrânul continent european a oferit multe exemple, în care reluarea relațiilor economice a adus prosperitate și o încetare, fie și parțială, a conflictelor.

Revenim astfel la ideea exprimată anterior, distincția fundamentală dintre situația Comunităților Europene în cauza EC–Hormones și cea a Burmei este aceea că prima este efectul fragmentării, în timp ce situația Burmei este rezultatul existenței unor niveluri normative distincte, având caracteristici fundamental diferite, generând astfel probleme în accederea la acele avantaje oferite de sisteme normative mult mai complexe, precum cele ale dreptului comerțului internațional ori ale drepturilor omului. Fragmentarea reprezintă o discontinuitate, o sincopă în funcționarea ierarhiei internaționale a normelor, cauzată, *inter alia* (printre altele, n.t.), de concurența unor norme juridice egale, posedând aceeași forță juridică. În schimb, nivelurile normative sunt consecința stringentă a sărăciei, a lipsei de dezvoltare, a diferențelor de ordin sociocultural care determină conținutul diferitelor niveluri normative, precum și a eurocentrismului manifest, existent în substraturile filosofice ale celor mai importante instrumente internaționale, cum ar fi însăși Carta Națiunilor Unite, care reflectă mai degrabă tradițiile constituționale și culturale ale statelor europene, în pofida caracterului universal al acestui instrument.

Observațiile asupra fragmentării și asupra existenței nivelurilor normative pot părea lipsite de relevanță practică, simple observații empirice, care nu pot genera soluții, atribuind doar o etichetă

problemei, fără a o soluționa. Conștientizarea fenomenelor constituie o primă etapă necesară în dezbateră problema. Prezentul articol nu își propune să prezinte în detaliu problematica fragmentării și nici expunerea pe larg a observațiilor autorului privind teoria nivelurilor normative. Astfel, ca o componentă a analizei teoriei nivelurilor normative, voi prezenta constituționalizarea drepturilor omului la nivel internațional în jurul sistemului jurisdicțional al Curții Europene a Drepturilor Omului, ca o posibilă soluție, un liant, în ameliorarea efectelor negative ale existenței nivelurilor normative.

Exigența scrierii academice proclamă definirea conceptelor utilizate în cadrul unei lucrări științifice. Constituționalizarea, în calitate de concept juridic, eludează definirea. Teoria dreptului internațional, existența unei constituții globale, constituționalizarea dreptului internațional, toate aceste concepte, utilizate într-un cadru fictiv al existenței unei ordini normative internaționale supreme creează impresia unei fundamentări științifice de netăgăduit. Astfel, constituționalizarea funcționează ca o garanție a validității și a eficacității dreptului internațional și internaționalizat de exigențele sociale și economice contemporane. Citându-l pe Garrett Wallace Brown¹⁶, constituționalizarea cui?

În contextul acutizării conflictelor regionale, a instabilității politice, care caracterizează Europa de Est și zona Caucaz, a crizei identitare a Uniunii Europene, soluțiile trebuie să vină pe linie verticală. Trebuie trasate acele linii directoare generale de reglementare, astfel încât politicile globale să poată prima asupra politicilor individuale ale statelor aparținând arenei internaționale. Se poate observa că ar exista premisele conceptuale ale trasării unui bloc de constituționalitate internațional. Există un cadru general, fie el și îmbibat de romantismul postcolonial al anului 1945, dar acesta există. O *normă de bază* care să fie utilă trasării liniilor directoare, în care să funcționeze o ierarhie internațională a normelor, avem în articolul 103 din Cartă, care statuează: *În caz de conflict, între obligațiile membrilor Națiunilor Unite decurgând din prezenta Cartă și obligațiile lor decurgând din orice alt acord internațional, vor prevala obligațiile decurgând din prezenta Cartă.*

Astfel, Carta ONU, în cadrul unui sistem de tip kelsian (modelul european de control al constituționalității legilor), constituie norma de

bază, conformitatea cu aceasta, în sens absolut, creând legitimitatea, eficacitatea și, cel mai important, uniformitatea întregului sistem. În cadrul mecanismului dinamic kelsian, privit *in abstracto*, dreptul internațional este perfect, fiindcă funcționează în cadrul și în concordanță cu o ordine normativă foarte clar definită. Cu toate acestea, utopia specifică tuturor sistemelor abstractizate și pur teoretice ne lasă paralizați în fața unor probleme, precum concursul de jurisdicții, norme derivate din norma de bază, a căror aplicabilitate este concurentă ori convergentă, și nu congruentă. Problematicele eficienței teoriei ierarhiei normelor apare, așa cum am menționat și anterior, în momentul în care două instrumente, având forță juridică egală, conțin obligații convergente.

Suma tuturor observațiilor empirice asupra funcționării sistemului internațional mă conduce la următoarele concluzii: constituționalizarea dreptului internațional nu reprezintă nimic altceva decât o încercare de a crea un mecanism de tip kelsian, bazat pe o ierarhie a normelor, decurgând din norma (sau normele) de bază. Însăși conceptualizarea și recunoașterea internațională a normelor de *jus cogens* poate fi privită ca o etapă emergentă a fundamentării acestui bloc de constituționalitate internațional și a nevoii de a crea legitimitate acolo unde există carențe normative. Sistemul normativ kelsian caută să subziste și să se dezvolte pe pilonii statu-quoului normativ, specific Cartei ONU, motiv pentru care poartă o puternică amprentă a ceea ce caracteriza, la momentul 1945, suma tradițiilor constituționale ale Regatului Unit, ale Republicii Franceze și ale Statelor Unite ale Americii.

În fața eșecului mecanismului kelsian în interpretarea sa clasică, s-a născut problematica dihotomiei *hard law versus soft law*, dezvoltarea unor noi viziuni asupra cristalizării cutumelor internaționale, dar și apariția unor falii normative, tot mai dezvoltate și mai ermetice, ca urmare a proliferării numărului organizațiilor internaționale, dar și a jurisdicțiilor internaționale. Este de menționat faptul că noțiunile de *hard law* și *soft law* sunt concepte utilizate de dreptul internațional pentru a clasifica diferitele instrumente juridice, în funcție de forța lor juridică. Cele două concepte nu pot exista dincolo de această accepțiune dihotomică a lor, fiecare fiind necesar pentru a evidenția trăsăturile celuilalt. *Hard law* se referă

la acele instrumente juridice care nasc obligații în sarcina subiecților de drept vizați, acelea care mai sunt numite și *binding law*, care leagă, adică prescriu o conduită precisă, obligatorie de respectat, existând, cel puțin teoretic, posibilitatea constrângerii, în caz de nerespectare. În această categorie intră, de exemplu, tratatele și convențiile internaționale, regulile rezultate din cutuma internațională, rezoluțiile Consiliului de Securitate. Trebuie subliniat că și categoria de norme de *hard law* pot fi, la rândul lor, subclasificate în *binding and mandatory* și *binding and non-mandatory*. La capătul opus, *soft law* are în vedere acele instrumente cvasilegale, lipsite de forță obligatorie, având caracter mai degrabă de recomandare, decât orice altceva. Sunt considerate *soft law* majoritatea rezoluțiilor și declarațiilor Adunării Generale a Națiunilor Unite, chiar și Declarația Universală a Drepturilor Omului, diferitele planuri de acțiune negociate de diferite state ori organizații internaționale, principii, coduri deontologice, anumite uzanțe (cele convenționale).

Dacă ar exista o conformitate reală între sistemele normative autonome create pe cale jurisdicțională și sistemul internațional, atunci testul Solange¹⁷ nu și-ar fi găsit aplicabilitatea, iar Uniunea Europeană nu ar putea fi condamnată, în baza art. 6 al Convenției Europene a Drepturilor Omului¹⁸. De asemenea, prezumția de conformitate funcționează numai până la aplicarea cerinței eficienței, fapt ce demonstrează că, cel puțin în materia protecției drepturilor omului, Curtea Europeană a Drepturilor Omului rămâne cel mai înalt standard în privința garantării și protejării drepturilor omului, în pofida atitudinii anumitor Înalte Părți Contractante, precum Marea Britanie care neagă legitimitatea înseși a Curții.

Astfel, în considerarea fragmentării și a hiperspecializării sistemelor normative la nivel internațional, nu putem considera constituționalizarea dreptului internațional ca pe un *fait accompli*, ci mai degrabă ca un deziderat, menit să dea substanță ierarhiei normelor, ca mijloc de salvagardare a sistemului normativ internațional ca întreg. În cadrul acestui proces trasat în sensul constituționalizării, se poate observa conturarea unor niveluri normative distincte, care funcționează într-un grad mai mare sau mai mic de interdependență, depinzând de ramura de drept la care ne raportăm, de regiunea geopolitică la care ne

raportăm și de sfera de relații stabilite, chiar la nivel normativ între acestea. Spre exemplu, jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului a statuat un nou standard în materia protecției drepturilor omului și cauzele acesteia au fost observate și citate în cadrul altor jurisdicții internaționale, spre exemplu în cadrul jurisprudenței Curții de la Luxemburg, a Curții Interamericane a Drepturilor Omului. Cu toate acestea, vorbim, de exemplu, de un grad mai mare de permeabilitate la nivelul Curții de la Luxemburg, spre deosebire de Curtea de la San José, care a citat doar fugitiv jurisprudența CEDO. Cu toate acestea, demersul meu nu a relevat exemple de citări ale jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului de către Shari'a sau de către Curtea Supremă de la New Delhi. Se poate observa astfel că și permeabilitatea normelor juridice dintr-un sistem către altul este dependentă de existența unor similitudini între diferitele niveluri normative între care se realizează transferul, cât și de existența unei compatibilități între specificul fiecărui set normativ. Spre exemplu, nu ar fi oportună încorporarea unui întreg corpus normativ privitor la hărțuirea electronică în zona Kashmirului, unde există grosiere violări ale drepturilor omului și unde nu există asigurarea unui standard minimal de protecție a drepturilor fundamentale, precum dreptul la viață. Nivelurile normative sunt o consecință directă a fragmentării internaționale și sunt exprimate în plan normativ a discrepanțelor economice, demografice, de securitate ori a diferențelor culturale tranșante, existente între diferite regiuni ale globului.

Concluzii

În cadrul blocului de constituționalitate internațional, chiar și în forma sa actuală, amorfă și lipsită aparent de structură, în tendința axiomatică a sistemului de a se autoregla și de a crea o ierarhie internațională a normelor, se poate statua, dincolo de orice dubiu, că rolul Curții Europene a Drepturilor Omului este acela de vector al procesului de constituționalizare și acționează ca o *oase der ruhe* (oază de liniște, n.t.) într-un sistem haotic al fragmentării și al discontinuității.

La nivel european, de exemplu, ne regăsim la interferența a trei sisteme de protecție a drepturilor omului: sistemele constituționale aparținând fiecărui stat membru, sistemul Cartei Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene și, nu în ultimul

rând, sistemul normativ al Convenției Europene a Drepturilor Omului. Rolul de catalizator al Curții Europene a Drepturilor Omului este de netăgăduit, aceasta fiind cea care a modelat și a determinat în mod fundamental standardul în materia drepturilor omului, în rândul statelor membre ale Consiliului Europei și ale Uniunii Europene¹⁹. Aceasta este considerată *an international treaty with Constitution-reforming power*²⁰.

Teoria nivelurilor normative vine ca o interpretare nouă a sistemului normativ internațional, având potențialul de a genera o soluție, cel puțin în domeniul drepturilor omului, în vederea uniformizării diferitelor *complexe normative* și a *regimurilor de tip enclavă*, prin raportarea la acel nivel normativ, având forță „constituțională”.

NOTE:

1 R. Miga-Beșteliu, *Curs Universitar Drept internațional public*, Editura C.H. Beck, București, 2010, Vol. I, ed. 2, p. 1.

2 O. Bring, *The Westphalian Peace Tradition in International Law. From Jus ad Bellum to Jus contra Bellum*, International Law Studies, Volume 75, International Law Across the Spectrum of Conflict, Essays in Honour of Professor L.C. Green on the Occasion of His Eightieth Birthday, Michael N. Schmitt (Editor), p. 60.

3 *Ibidem*.

4 Bring, *op.cit.*, p. 59.

5 *Ibidem*, pp. 61-63.

6 A se vedea articolele 12, 13 și 15 din *Pactul Societății Națiunilor*.

7 A se vedea articolele 2(4) și 33, precum și Rezoluția Adunării Generale a Națiunilor Unite, *Declarația asupra principiilor dreptului internațional privind relațiile prietenești și de cooperare dintre state, conform Cartei Națiunilor Unite*, 24 octombrie 1970, A/RES/2625(XXV), <http://www.refworld.org/docid/3dda1f104.html>, accesat la 24 martie 2017.

8 ILC Analytical Study 2006, *ILC Study Group on the Fragmentation of International Law. Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law*, Report of the Study Group of the International Law Commission, Finalized by Martti Koskenniemi. UN Doc A/CN.4/L.682 and Add.1 and Corr. 1. New York: International Law Commission, 2006.

9 Pentru conceptul utilizat de către Comisia de Drept Internațional, propunem traducerea *complexe normative*.

10 Pentru conceptul utilizat de către Comisia de Drept Internațional, propunem traducerea *regimuri de tip enclavă*.

11 McElhinney v. Ireland, *Judgment of 21 November 2001*, ECHR 2001-XI, para. 36. Similarly, Al-Adsani v. the United Kingdom, Judgment of 21 November 2001, ECHR 2001-XI, p. 100, para. 55.

12 ILC Analytical Study 2006, *op. cit.*, p. 14.

13 *EC – Hormones*, Appellate Body Report, Canada – Continued Suspension of Obligations in the EC – Hormones Dispute, WT/DS321/AB/R, adopted 14 November 2008, DSR 2008:XIV, p. 5373.

14 R. L. Howse și J. M. Genser, *Are EU Trade Sanctions on Burma Compatible with WTO Law?*, Michigan Journal of International Law, Volume 29, Issue 2, 2008.

15 Aaronson, Susan Ariel și Abouharb, M. Rodwan, *Is More Trade Always Better? The WTO and Human Rights in Conflict Zones*, Journal of World Trade, 47, no. 5, 2013: 1091–1128.

16 G.W. Brown, *The constitutionalization of what?*, Global Constitutionalism, 2012, 1:2, 201–228.

17 Internationale Handelsgesellschaft v. Einfuhr und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel (BVerfGE 37, 271; 1974 2 CMLR 540), decizie din 29.05.1974.

18 Sub rezerva finalizării aderării Uniunii Europene la Convenția Europeană a Drepturilor Omului, obligație asumată expres prin articolul 6 din Tratatul privind Uniunea Europeană, care statuază că: *Uniunea aderă la Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*.

19 A. Rainer (Editor), *The Convergence of the Fundamental Rights Protection in Europe*, Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice, Volume 52, Springer 2016, pp. 1-9.

20 *Ibidem*, pp. 9-12.

BIBLIOGRAFIE

Aaronson Susan Ariel și Abouharb, M. Rodwan, *Is More Trade Always Better? The WTO and Human Rights in Conflict Zones*, Journal of World Trade, 47, no. 5 (2013).

Bring O., *The Westphalian Peace Tradition in International Law. From Jus ad Bellum to Jus contra Bellum*, International Law Studies, Volume 75, International Law Across the Spectrum of Conflict, Essays in Honour of Professor L.C. Green on the Occasion of His Eightieth Birthday, Michael N. Schmitt (Editor).

Brown G. W., *The constitutionalization of what?*, Global Constitutionalism, 2012.

Howse R. L., Genser J. M., *Are EU Trade Sanctions on Burma Compatible with WTO Law?*, Michigan Journal of International Law, Volume 29, Issue 2, 2008.

McElhinney v. Ireland, *Judgment of 21 November 2001*, ECHR 2001-XI, para. 36. Similarly, Al-Adsani v. the United Kingdom, Judgment of 21 November 2001, ECHR 2001-XI.

Miga-Beșteliu R., *Curs Universitar Drept internațional public*, Editura C.H. Beck, București, 2010, Vol. I, ed. 2.

Rainer A (Editor), *The Convergence of the Fundamental Rights Protection in Europe*, Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice, Volume 52, Springer, 2016.

ILC Analytical Study 2006.

EC – Hormones, Appellate Body Report, *Canada – Continued Suspension of Obligations in the EC – Hormones Dispute*, WT/DS321/AB/R, adopted 14 November 2008, DSR 2008:XIV.

*** *Pactul Societății Națiunilor.*

*** Rezoluția Adunării Generale a Națiunilor Unite, *Declarația asupra principiilor dreptului internațional privind relațiile prietenești și de cooperare dintre state*, conform Cartei Națiunilor Unite, 24 octombrie 1970, A/RES/2625(XXV), <http://www.refworld.org/docid/3dda1f104.html>, accesat la 24 martie 2017.